

Persekitaran Rumah Rakit Kota Bahru, Kelantan: Wanita dan Persekitaran Petempatan

ASMAM AHMAD

ABSTRAK

Artikel ini mengemukakan isu gender mengenai wanita dan persekitaran petempatan mereka yang substandard di bandar. Banyak kajian menunjukkan bahawa wanita merupakan mangsa utama kemerosotan alam sekitar kerana mereka bergantung secara langsung dengan alam sekitar terdekat mereka serta kemahiran mereka untuk menggunakannya bagi keperluan hidup harian. Di samping itu, wanita banyak menghabiskan masa di rumah untuk tujuan menyelenggara, yang dipengaruhi oleh tempat kediaman mereka. Persekitaran petempatan yang bersih dan selamat penting untuk memenuhi keperluan asas manusia. Namun persekitaran sedemikian tidak terdapat di rumah rakit Kota Bahru, Kelantan. Ciri fizikal dan persekitaran dalaman serta luarannya menunjukkan pendedahan terhadap kehidupan tidak sihat dan tidak selamat. Namun rumah rakit ini didiami oleh lebih separuh oleh wanita yang mengetuai hampir 40 peratus daripada isi rumahnya. Mereka bukan sahaja miskin tetapi tinggal dalam kemiskinan persekitaran. Oleh itu mana-mana program perumahan perlu memberi perhatian khusus kepada mereka yang kurang bernasib baik terutama wanita yang menjadi ketua rumah dan diketahui mempunyai ketersampaian yang terhad terhadap pemilikan rumah yang lebih sempurna dan dalam lingkungan kemampuan mereka.

ABSTRACT

This article attempts to put forward a gender issue on women and their sub-standard living environment in urban areas. Studies have shown that women are principal victims of environmental degradation, as they rely directly on their near environment and their skills in using the environment in order to fulfill their daily needs. Women spend more time at home, much of it in maintenance, affected by the environs of the house. A healthy and safe housing environment is crucial in order to meet human primary needs. Nevertheless, the environment of the raft house in Kota Bahru, Kelantan is a far cry from it. Both its physical characteristics and the internal and external environs point to an exposure towards unhealthy and unsafe living. Yet, these raft houses are domiciled, slightly more than half, by females

who headed about 40 per cent of the households. They are not only poor but also live in the environments of poverty. Hence, any programme on housing or shelter should give special attention to the underprivileged especially women heads of households who are known to have limited access to owning a more decent house within their means.

PENGENALAN

Persekitaran yang sihat atau bersih adalah penting untuk memenuhi keperluan asas penduduk. Malangnya beberapa badan dunia yang menjalankan kajian terhadap kedudukan alam sekitar dunia sebagai strategi pemuliharaan mendapati skala kemusnahan alam sekitar yang dialami amat membimbangkan. Sebagai contoh, World Commission on Environment and Development (WCED), 1987 dalam laporannya menunjukkan bahawa setiap tahun, 6 juta hektar merosot nilai menjadi seperti keadaan gurun. Dalam tempoh tiga dekad, ia akan meliputi satu kawasan seluas Saudi Arabia. Juga lebih daripada 11 juta hektar hutan tropika musnah setiap tahun. Dalam tempoh 30 tahun ini akan meliputi satu kawasan sebesar India. Atau seperti yang dilaporkan dalam World Resources (1986) di seluruh kawasan dunia membangun, air yang dicemar oleh kekotoran najis dan buangan industri menimbulkan akibat serius terhadap kesihatan manusia. Di India, 70 peratus air permukaan telah tercemar. Namun, kebanyakan wanita (terutama wanita luar bandar) bergantung sepenuhnya dengan alam sekitar dan kemahiran mereka untuk menggunakannya, bagi keperluan hidup harian (Rocheleau 1985).

Mangsa utama kemerosotan alam sekitar kebanyakannya adalah mereka yang kurang bernasib baik dan mejoriti daripada mereka adalah wanita (Senghor 1985). Masalah mereka, dan masalah alam sekitar, adalah saling berkaitan. Kedua-duanya disebabkan oleh dasar pembangunan yang sedia ada. Oleh kerana kitar kemiskinan yang kompleks, pembangunan tak sesuai dan kemerosotan alam sekitar, penduduk miskin terpaksa hidup dengan cara yang menggalakkan kemusnahan seterusnya.

Kaitan antara kemiskinan dan keadaan alam sekitar hanya kebelakangan ini sahaja mula disedari oleh para pencinta alam sekitar, pakar pembangunan dan mereka yang terlibat dengan peningkatan status wanita. Ini jelas ditimbulkan di peringkat agensi antarabangsa apabila beberapa persidangan yang dijalankan membayangkan kesedaran yang meningkat. Sebagai contoh, menonjolkan isu wanita dan alam sekitar dalam persidangan yang diadakan sempena 'UN Decade for Women' pada tahun 1985; atau mewujudkan satu Bengkel Kerja

Mengenai Wanita, Alam Sekitar dan Pembangunan Boleh Bertahan (Sustainable) di bawah naungan International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN) pada tahun 1987. Tetapi apa yang penting ialah pertumbuhan kumpulan tindakan alam sekitar oleh pertubuhan wanita di seluruh dunia seperti Green Belt Movement di Kenya yang merupakan salah satu inisiatif baru yang dibentuk untuk membantu wanita menangani masalah kemusnahan alam sekitar.

PERMASALAHAN

Dalam konteks wanita dan persekitaran petempatan, isu pembandaran menjadi amat relevan. Hampir separuh penghuni di sesetengah bandar tinggal di lot-lot kosong di pusat bandar atau setinggan di pinggir bandar. Di sini penduduk menyediakan tempat perlindungan mereka sendiri, biasanya secara haram, dan sering dibina di atas kawasan yang tidak sesuai yang perumahan dan persekitaran yang cenderung ke arah kerosakan. Dalam persekitaran sedemikian, bukan sahaja kesesakan terjadi, malah perkhidmatan kurangnya/pengguna. Sering tidak terdapat bekalan air dan elektrik, pembentungan najis, perkhidmatan pembuangan sampah, jalan dan kemudahan pengangkutan kurang baik, penjagaan perubatan tidak lengkap dan tiadanya sekolah. Mereka yang tinggal dalam 'kemiskinan persekitaran' (environments of poverty) sebegini mengalami tiga jenis kemerosotan persekitaran, iaitu bahaya pencemaran industri, kesan kurang perkhidmatan asas dan kemerosotan kumulatif kawasan pengaruh bandar (Hardoy & Satterthwaite 1984).

Persekitaran petempatan tak formal di bandar ini berkait rapat dengan proses pembandaran dan kemiskinan luar bandar. FAO menganggarkan 70 peratus penduduk luar bandar di Dunia Ketiga (tidak termasuk China) tinggal di ladang-ladang kecil atau tidak bertanah. Dengan bilangan yang tinggi tinggal dalam kemiskinan, saban hari semakin ramai berhijrah ke bandar, dengan harapan untuk mendapat pekerjaan dan taraf hidup yang lebih baik.

Proses pembandaran yang pesat bukan sahaja disebabkan oleh penghijrahan dari desa, bandar-bandar negara Dunia Ketiga juga mempunyai kadar pertumbuhan penduduk semulajadi yang tinggi. Di Malaysia sendiri proses sedemikian tidak asing lagi kepada kita. Katiman (1982) telah menunjukkan bahawa bandar yang mempunyai penduduk 75,000 orang ke atas telah mengalami pertumbuhan penduduk sebanyak 28.1 peratus dalam tahun 1980 berbanding dengan tahun 1970. Daripada pertumbuhan itu, 51.7 peratus adalah berpunca daripada penghijrahan bersih. Keadaan bandar besar (yang berpenduduk 100,000 orang dan lebih) sedang mengalami pertumbuhan penduduk. Telah dibuktikan

dengan bertambahnya bilangan mereka daripada dua buah dalam tahun 1947 kepada 11 buah dalam tahun 1980 dengan pertambahan penduduk daripada 365,000 orang kepada 2.9 juta orang; iaitu pertambahan sebanyak 724 peratus dalam tempoh 33 tahun (disesuaikan daripada Katiman Rostam 1983: 7,10).

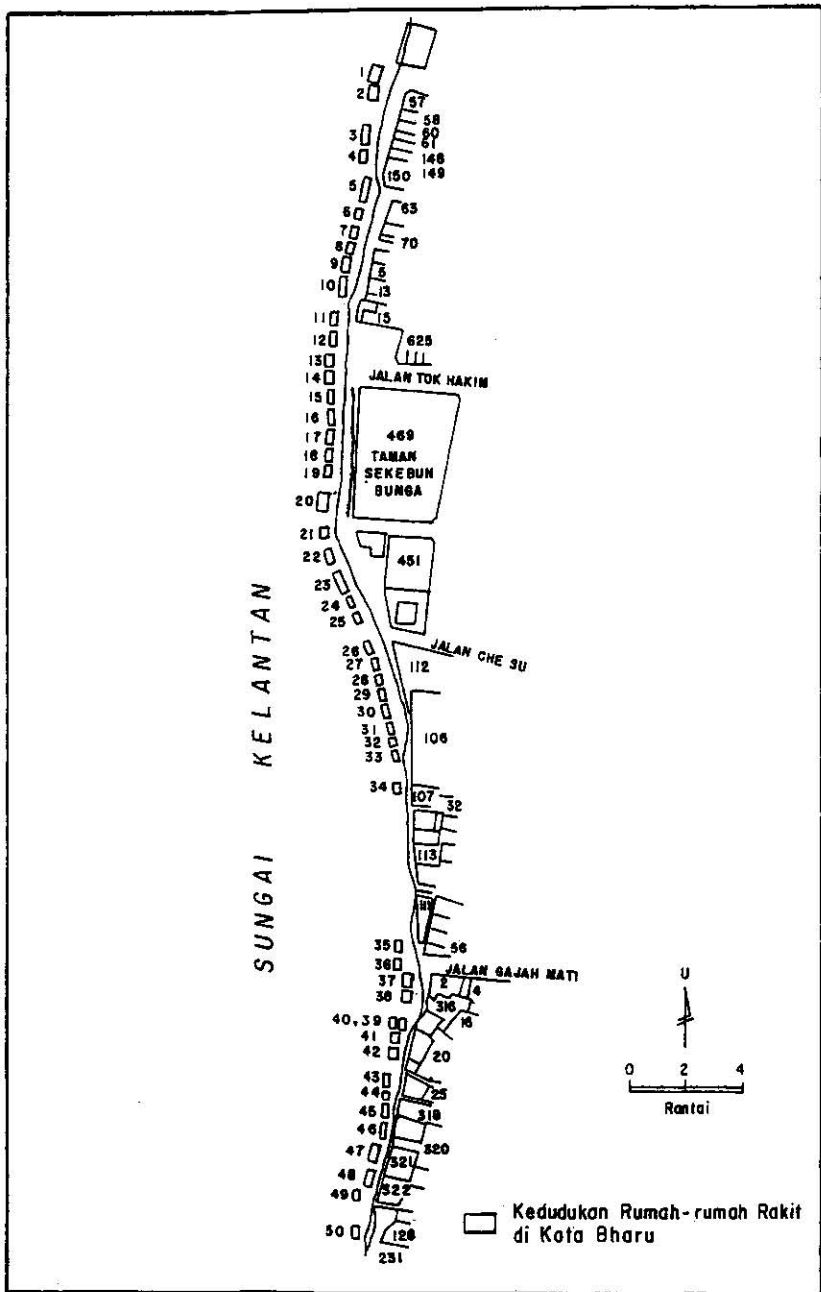
Apa yang nyata di sini pembedaran yang pesat dan dibantu lagi dengan perindustrian telah menyebabkan penghijrahan masuk penduduk dan diikuti dengan masalah perlindungan. Kekurangan perumahan kos rendah, sewaan rumah yang tinggi dan kemiskinan merupakan faktor yang sering dikaitkan dengan setinggan. Di Kuala Lumpur misalnya, kebanyakan kajian menganggar jumlah penduduk setinggannya ialah di antara 1/4 dan 1/5 daripada jumlah penduduknya. Ini bermakna daripada jumlah penduduk Kuala Lumpur seramai 919, 610 pada tahun 1980, antara 185,000 hingga 230,000 penghuninya adalah terdiri daripada penduduk setinggan.

Sementara kebanyakan persetingganan bandar di Malaysia didapati di darat, menduduki kawasan lembah sungai yang rendah, kawasan bekas lombong dan tanah rezab keretapi. Sebaliknya kajian ini cuba menonjolkan satu bentuk persetingganan bandar yang kurang lazim, iaitu tinggal terapung di atas rumah rakit. Walaupun persekitaran petempatan sedemikian agak unik di Semenanjung Malaysia, ia ternyata merupakan satu contoh 'kebijaksanaan' manusia mengatasi masalah perumahan di bandar dan hak untuk hidup baik dari segi fizikal mahu pun ekonomi. Setakat yang diketahui terdapat empat buah petempatan rumah rakit di Semenanjung Malaysia iaitu dua di Pahang (di Kuala Lipis dan Temerloh) dan dua di Kelantan (di Kuala Krai dan Kota Bahru). Kajian ini mengemukakan kes petempatan rumah rakit di Kota Bahru.

DATA KAJIAN

Satu kajian mikro telah dijalankan di rumah rakit Kota Bahru, sebuah bandar yang mempunyai penduduk seramai lebih kurang 220,000 orang pada tahun 1991, dan merupakan ibu negeri Kelantan (Rajah 1). Tujuan kajian ialah mengkaji kehidupan penghuni rumah rakit, dengan melihat bagaimana mereka hidup dan menyesuaikan diri dengan ekosistem sungai serta mengkaji secara ringkas kesejahteraan sosial mereka dari perspektif kebajikan.

Data dipungut melalui soal selidik ke atas ketua isi rumah yang terdiri daripada 48 orang semuanya, dengan 37.5 peratus terdiri daripada ketua isi rumah perempuan.

RAJAH 1. Kedudukan rumah rakit di Kota Bharu

HASIL KAJIAN

PROFIL KEPENDUDUKAN PENGHUNI

Analisis data yang dipungut menunjukkan majoriti penghuni rumah rakit di Kota Bahru terdiri daripada etnik Melayu. Di kalangan ketua isi rumah, 79 peratus berkahwin dan lebih daripada separuh dalam lingkungan umum 31 – 49 tahun (Jadual 1).

Jumlah penghuni seramai 248 orang. Ini merupakan satu pengurangan yang besar daripada jumlah yang dibanci dalam tahun 1981 oleh Unit Perancangan Ekonomi Kelantan, iaitu lebih kurang 400 orang. Pengurangan bilangan penghuni ini mungkin disebabkan oleh pengawasan pihak berkuasa tempatan dan berlaku perpindahan ke darat. Profil ahli isi rumah pula menunjukkan mereka mempunyai nisbah jantina yang seimbang dengan struktur umur penghuninya relatif muda. Peratus penduduk muda, 0 – 14 tahun ialah 33.1 peratus, dan kumpulan umur 20 – 29 tahun merupakan kumpulan tunggal terbesar dengan 26.2 peratus (Jadual 1). Mereka mempunyai hubungan kekeluargaan yang berbagai-bagai dengan ketua isi rumah, namun majoriti adalah terdiri daripada anak diikuti dengan cucu, sepupu, ibubapa dan adik beradik.

PROFIL SOSIOEKONOMI PENGHUNI

Beberapa ciri sosioekonomi penduduk dapat membayangkan darjah kesejahteraan sosial yang dinikmati oleh sesuatu masyarakat. Ciri-ciri tersebut termasuklah pelajaran/pendidikan, pekerjaan, pendapatan dan pemilikan yang mempunyai hubungan saling berkaitan antara satu sama lain. Pelajaran boleh mengubah sikap, meningkatkan kemahiran, mengubah taraf hidup dan status seseorang melalui mobiliti sosial. Ia boleh menentukan pekerjaan yang baik dan pendapatan yang tinggi yang membolehkan lebih pendapatan digunakan untuk membeli barangan penggunaan lain selain daripada keperluan asas. Ciri-ciri sebegini boleh mengeluarkan seseorang daripada belengu kemiskinan.

Jadual 2 merumuskan beberapa ciri sosioekonomi penghuni. Taraf pendidikan responden adalah relatif rendah dengan 40 peratus tidak pernah bersekolah dan 42 peratus pula hanya berpendidikan sekolah rendah sahaja. Pencapaian ahli isi rumah pula adalah lebih baik dengan sekurang-kurangnya 21 peratus tamat sekolah menengah dan ada pula yang berpendidikan tinggi.

Dari segi pekerjaan, 39.6 peratus responden bekerja makan gaji dan $\frac{1}{4}$ menjalankan perniagaan di Pasar Besar Kota Bahru. Di kalangan ahli isi rumah pula hanya 21.7 peratus sahaja yang bekerja, kebanyakannya sebagai peniaga (69.6 peratus) dan buruh (21.4 peratus), lebih kurang

JADUAL 1. Profil kependudukan responden dan ahli isi rumah

Ciri kependudukan	% Responden (N = 48)	% Ahli Isirumah (N = 248)
Jantina		
Lelaki	62.5	49.2
Perempuan	37.5	50.8
	100.0	100.0
Etnik		
Melayu	93.7	— sama —
Cina	2.1	—
Siam	4.2	—
	100.0	
Taraf Perkahwinan		
Bujang	6.3	Tiada maklumat
Berkahwin	79.1	
Bercerai	2.1	
Janda/Duda	12.5	
	100.0	
Umur		
< 20 tahun	2.5	45.6
20 – 29	14.6	26.2
30 – 39	29.1	8.1
40 – 49	22.9	7.2
50 – 59	14.6	8.9
60 – 69	6.3	3.2
70 +	—	0.8
	100.0	100.0

Sumber: Data Lapangan 1990.

sama dengan berpindah/bekerja di Johor. Di antara pekerjaan mereka ialah guru, pekerja kilang, polis dan tentera.

Analisis pendapatan penduduk pula menunjukkan sebahagian besar penduduk (64.7 peratus) mendapat pendapatan kurang daripada \$400 sebulan dengan pendapatan purata isi rumah sebanyak \$369 dan pendapatan per kapita \$70 sebulan bagi isi rumah terdiri daripada 5.3 orang. Pendapatan per kapita ini adalah jauh lebih rendah daripada pendapatan per kapita Semenanjung Malaysia iaitu \$89 sebulan tahun 1981 (Rancangan Malaysia Keempat 1981). Jika digunakan \$400 sebagai

JADUAL 2. Profil sosio-ekonomi responden dan ahli isi rumah lain

Ciri Pendidikan	% Responden	% Ahli Isirumah Lain
Tidak sekolah	39.6	11.2
Tidak tamat sekolah rendah	25.0	6.0
Tamat sekolah rendah	16.6	8.8
Tidak tamat sekolah menengah	10.4	6.8
Tamat sekolah menengah	6.3	21.7
Pengajian tinggi	–	1.2
Masih bersekolah	N.A	30.6
Belum bersekolah	N.A	13.3
Lain-lain	2.1	–
	100.0	100.0
<i>Pekerjaan</i>		
Polis	4.2	–
Buruh	35.4	21.4
Penarik Beca	8.3	–
Peniaga	29.2	69.6
Pemandu Bot	–	7.2
Lain-lain	22.9	1.8
	100.0	100.0
<i>Pendapatan</i>		
< \$100	2.1	6.5
\$100 – 199	16.7	14.7
\$200 – 299	10.4	22.9
\$300 – 399	35.4	32.8
\$400 – 499	18.7	19.5
\$500 +	16.6	3.4
	100.0	100.0
<i>Pemilikan</i>		
Rumah	18.8	N.A.
Tanah	14.3	
Kereta	4.2	
Motorsikal	27.1	
Basikal	39.6	
Perahu	25.0	
Bot	6.3	
Kerusi Set	68.8	
Televisyen	64.6	
Perakam Video	10.4	
Radio	77.1	

Sumber: Data Lapangan 1990.

pendapatan garis kemiskinan, maka hampir dua per tiga daripada penghuni rumah rakit adalah miskin.

Namun jika diperhatikan kemampuan pemilikan harta, baik kenderaan atau kelengkapan rumah, diperhatikan kebanyakannya mampu memiliki barangan mewah seperti peti televisyen, set kerusi dan radio. Kemampuan ini timbul dengan adanya kemudahan belian melalui skim bayar ansuran yang meringankan beban kewangan pembeli. Pemilikan alat-alat hiburan ini timbul untuk memenuhi keperluan hiburan dan rekreasi mereka.

PROFIL RUMAH RAKIT

Dari segi sejarah, rumah rakit di Kota Bahru telah wujud sejak tahun 1930-an. Ia wujud dalam bentuk bot yang ditambat di tebing sungai. Pemilik bot merupakan peniaga yang menggunakan bot mereka untuk berniaga tetapi kemudiannya menetap di situ dengan membina rumah di atas rakit. Fenomena petempatan rumah rakit ini muncul disebabkan keperluan tapak perniagaan yang hampir kepada bandar, penggunaan sungai sebagai jalan perhubungan dan tidak memiliki kediaman di daratan.

Sesuai dengan namanya, rumah rakit ini adalah satu struktur ruang perlindungan yang dibina di atas rakit buluh, beratapkan zink dan berding dan berlantaikan kayu (Foto 1). Kebanyakannya dibina dengan kos kurang daripada \$10,000, dihuni lebih daripada 20 tahun, dimiliki sendiri dan bagi yang menyewa, sewanya antara \$20 - \$39 sebulan. Kadar sewaan yang rendah inilah yang telah menarik ramai pekerja yang berpendapatan rendah untuk menyewa dan tinggal di atas rakit. (Jadual 3).

Kos pembinaan rumah rakit adalah relatif tinggi dan halangan daripada kerajaan telah menyebabkan bilangan rumah rakit berkurangan daripada 80 buah pada tahun 1982 kepada 48 buah pada tahun 1990. Kos pembinaan yang tinggi ini disebabkan kos pembinaan pelampung yang diperbuat daripada buluh kian meningkat, dan perlu diganti setiap 4 - 5 tahun sekali.

Rumah rakit dibina dengan hadapannya mengadap tebing dan belakangnya mengadap sungai. Di bahagian belakang rumah rakit ini biasanya dibina sebuah pelantar untuk memudahkan kegiatan harian seperti bermandi dan membasuh (Foto 1 dan 2). Untuk mengelakkan rumah ini dihanyuti air, ia diikat dengan tali atau dawai kabel ke pancang atau pokok di tebing.

Rumah rakit ini biasanya berbentuk empat segi bujur dan agak kecil dengan berukuran purata 30' × 15'. Ruang inilah bilik dibina di samping

Foto 1. Bahagian depan rumah rakit mengadap tebing sungai

ruang tamu dan dapur. Ada di antara rumah rakit ini yang tidak mempunyai bilik. Saiz ruang menjadi relevan apabila dikaitkan dengan bilangan penghuni. Didapati 62.1 peratus rumah rakit Kota Bahru ini mempunyai ahli isi rumah antara 5 – 12 orang dengan purata saiz isi rumah seramai 5.3 orang. Walaupun nisbah ini rendah berbanding saiz purata isi rumah Semenanjung, iaitu 5.6 orang, ia adalah tinggi bila dikaitkan dengan saiz rumah rakit yang sesetengahnya tidak berbilik. Ini juga membayangkan bahawa darjah kesesakan di rumah rakit adalah tinggi.

Dari segi kemudahan asas, 89.5 peratus penghuni rumah rakit menggunakan lampu elektrik, 4.2 peratus menggunakan lampu gasolin dan 6.3 peratus menggunakan pelita. Rumah rakit tidak mempunyai bekalan air bersih. Untuk kemudahan sumber air minuman, 83.3 peratus mendapatkannya secara berkongsi dengan penghuni di daratan manakala 16.7 peratus selebihnya menggunakan air sungai untuk minum. Di samping itu, keseluruhan penghuni rumah rakit menggunakan air sungai untuk membasuh dan mandi. Sungai juga digunakan untuk kemudahan tandas. Biasanya setiap rumah rakit akan mempunyai

JADUAL 3. Maklumat rumah rakit
di Kota Bahru

Perkara	%
<i>Kos binaan</i>	
< \$5000	58.5
\$5000 – \$9999	14.5
\$10000 – \$14999	22.9
\$15000 – \$19999	4.1
\$20000+	0.0
	100.0
<i>Lama Tinggal</i>	
< 1 tahun	4.2
1 – 4 tahun	8.3
5 – 9 tahun	10.4
10 – 14 tahun	2.1
15 - 19 tahun	18.7
20+	56.3
	100.0
<i>Taraf Pemilikan</i>	
Sendiri	79.2
Sewa	20.8
Tumpang	0.0
	100.0
<i>Bayaran Sewa</i>	
< \$20	0.0
\$20 – \$39	100.0
\$40+	0.0
	100.0

Sumber: Data Lapangan 1990.

satu struktur kepongian di luar dapur atau kepongian khas di dalam bahagian dapur sebagai kemudahan tandas (Foto 3).

Kedudukan kemudahan tandas yang sedemikian menjadi relevan apabila dikaitkan dengan kesihatan. Masalah air minuman terutama pada waktu-waktu tertentu seperti musim kemarau, hujan dan banjir, sistem pembuangan najis yang tidak sempurna serta pembuangan bahan kumbahan daripada penduduk bandar dan penduduk rumah rakit

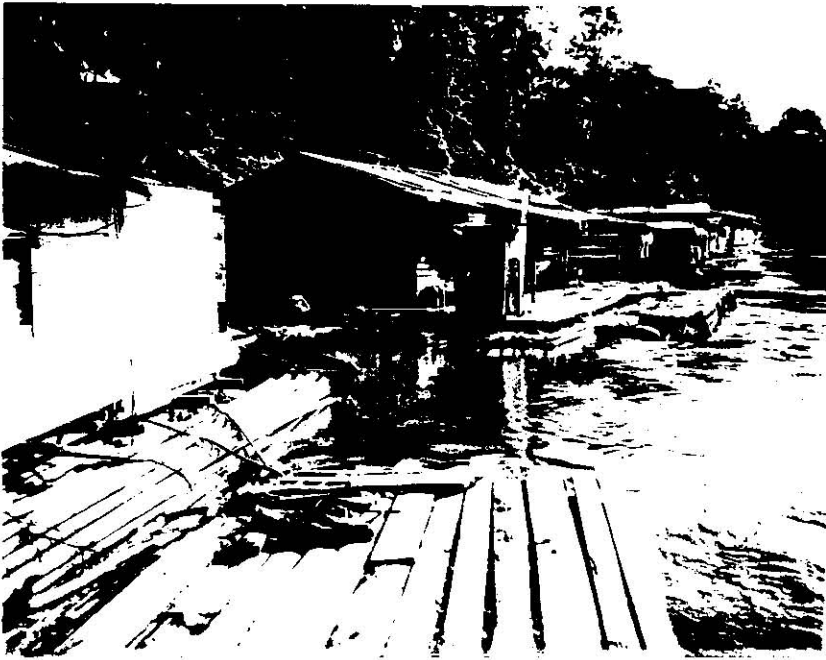

Foto 2. Bahagian belakang rumah rakit menghala ke sungai

dengan sendirinya menjejaskan kualiti air sungai Kelantan. Ini menyebabkan penghuni rumah rakit sentiasa terdedah kepada penyakit yang dibawa melalui air dan makanan. Apatah lagi di kawasan rumah dijadikan tempat menjalankan kegiatan ekonomi seperti memproses ayam. Justeru, penyakit berjangkit sering melanda kawasan ini seperti taun, cirit-birit dan penyakit kulit. Semasa kajian dijalankan pun, negeri Kelantan sedang dilanda penyakit taun yakni 76 orang telah disahkan sebagai penghidap dan pembawa penyakit taun.

PERSOALAN

Bagaimanakah profil rumah rakit dan penghuninya dihuraikan menjadi relevan dengan tajuk kajian ini? Jawapannya ialah persekitaran rumah rakit ini dikongsi oleh wanita yang merupakan $\frac{1}{3}$ daripada ketua isi rumah dan sesetengah daripada penghuni rumah rakit. Mereka banyak menghabiskan masa di rumah berbanding lelaki, sebahagian besarnya untuk tujuan menyelenggara. Lagi pun sebagai pengurus rumah dan

Foto 3. Struktur kepungan yang digunakan sebagai tandas

penjaga anak, wanita dipengaruhi secara langsung oleh tempat tinggal mereka (Kudat 1986). Tugas domestik harian mereka seperti memasak, membasuh dan menjaga anak, telah membendung mereka kepada persekitaran rumah mereka sedangkan persekitaran dalaman rumah mereka 'membahayakan'. Mereka sentiasa terdedah kepada asap daripada dapur arang dan seumpamanya yang boleh merosakkan mata dan paru-paru, apatah lagi apabila enam atau lebih orang tinggal sebilik atau dalam ruang yang sempit.

Hakikat ini amat ketara apabila maklumat yang dikumpulkan mengenai bilangan kematian dalam tempoh setahun sebelum kajian dijalankan menunjukkan 7 kematian telah berlaku di rumah rakit Kota Bahru. Daripada bilangan itu, lima orang dilaporkan mati kerana sakit lelah dan dua kematian bagi itu terdiri daripada bayi baru lahir kerana demam. Oleh kerana semua jangkitan penyakit dimulakan dengan tanda-tanda demam, maka bolehlah dirumuskan bayi yang meninggal itu telah dijangkiti penyakit. Ini tidak menghairankan kerana kesan persekitaran luaran dan dalaman yang kurang baik adalah terlalu berat bagi bayi untuk mengatasinya kerana daya ketahanan yang masih lemah. Foto 4 menunjukkan contoh persekitaran dalaman (di dapur) yang kurang sempurna. Dengan tujuh kematian dalam setahun bagi masyarakat rumah rakit, ini boleh menghasilkan kadar kematian kasar setinggi 28 kematian bagi setiap 1000 penduduk berbanding dengan kadar purata 5.8 per 1000 bagi Semenanjung Malaysia. Di sini menunjukkan kadar kematian yang dialami adalah amat tinggi sekali.

Ketiadaan air bersih, sistem sanitasi dan pembuangan sampah sarap bermakna petempatan setinggian begini tidak mempunyai pilihan lain

Foto 4. Persekitaran dapur di salah sebuah rumah rakit

melainkan mencemarkan diri mereka sendiri. Boleh dikatakan mereka tinggal di kawasan buangan sampah dan bahan-bahan lain daripada penduduk bandar. Ini jelas kelihatan di sepanjang tebing Sungai Kelantan berdepan dengan rumah rakit. Sampah sarap, buangan sisa makanan dan bahan-bahan proses lain dibuang di tebing sungai oleh penduduk yang tinggal di sepanjang dataran tebing. Persekitaran luaran sebegini sudah pasti mempengaruhi kesihatan secara langsung dan penyakit gastroenteritis. Penyakit berjangkit mudah berkembang dan akan cepat dijangkiti apabila keadaan kediaman terlalu sesak.

Selain daripada itu, kedudukan persekitaran fizikal rumah rakit telah menyebabkan sebahagian penghuni merasa tidak selamat pada musim-musim tertentu. Sebanyak 16.6 peratus mengatakan tidak selamat tinggal di rumah rakit apabila berlaku banjir besar. Bagi sebahagian besar yang merasa selamat mengatakan mereka telah biasa dengan kehidupan di rumah rakit, dekat dengan rakit polis (mudah dapat bantuan bila kecemasan) dan jika tiada pilihan lain, mereka terpaksa membiasakan diri dengan saat-saat ketegangan. Sementara itu, banjir yang berlaku dianggap ancaman oleh penghuni yang belum biasa. Apabila banjir berlaku atau air sungai besar dan deras, dawai dan tali yang mengikat rumah rakit dengan daratan akan menjadi tegang. Ini memungkinkan rumah rakit dihanyutkan air.

Namun kedudukannya yang hampir dengan bandar Kota Bharu menyebabkan penghuni rumah rakit mempunyai darjah ketersampaian yang tinggi terhadap kemudahan-kemudahan awam seperti hospital, klinik, sekolah, pusat membeli-belah, tempat rekreasi dan lain-lain lagi. Ini menyebabkan mereka ingin terus tinggal di rumah rakit. Bagi sesetengah penghuni, letaknya rumah rakit yang hampir dengan tempat kerja serta sewa yang rendah telah menyebabkan mereka terus tertarik untuk menetap di situ.

RUMUSAN

Artikel ini cuba mengengahkan satu contoh persoalan persekitaran petempatan yang substandard di bandar. Fenomena persetingganan memang tidak asing lagi di bandar-bandar besar di negara Dunia Ketiga yang dilanda proses pembandaran yang cepat melalui perhijrahan masuk dan juga pertambahan semula jadi yang tinggi. Kos hidup yang tinggi di bandar dan ketiadaan perumahan kos rendah yang mencukupi telah menolak penghijrah masuk ini ke kawasan-kawasan pinggir untuk mendiami perumahan setinggan.

Tidak banyak kajian yang dilakukan untuk melihat sifat dan darjah beban yang dihadapi oleh wanita dalam menyediakan perlindungan. Apa

yang jelas, sesetengah kumpulan wanita memang menanggung beban yang tinggi, terutama yang tua dan ketua isi rumah perempuan yang bilangan mereka diperhatikan kian meningkat. Kumpulan-kumpulan ini sering tertinggal atau ditinggalkan daripada program perlindungan/perumahan kerana masih wujud diskriminasi terhadap wanita. Dengan ketiadaan pelajaran formal dan latihan, agak sukar bagi wanita mencari kerja di luar rumah. Jika dapat kerja sekalipun, pendapatan mereka biasanya rendah. Kesempaan mereka terhadap tanah dan pinjaman juga terhad.

Oleh itu program perumahan dan keperluan asas perlu mengambilkira keperluan wanita terutama bagi yang mengetahui sesuatu keluarga dengan memudahkan ketersempaan mereka terhadap pemilikan rumah yang lebih sempurna dan dalam lingkungan kemampuan mereka. Hanya dengan ini sumbangan mereka terhadap pembangunan manusia masa depan dapat dilakukan dengan sempurna dan cekap.

RUJUKAN

- Hardoy, J. E. dan D. Satterthwaite. 1984. *Third World Cities and the Environment of Poverty*. *Geoforum* 15.
- IUCN. 1980. *World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for sustainable Development*. IUCN/UNEP/WWF.
- Katiman Rostam. 1982. Pola dan Strategi Pembangunan Bandar Di Semenanjung: Suatu Komen. *Ilmu Alam* 11:1-23.
- _____. 1983. 'Pertumbuhan bandar dan implikasinya ke atas polisi dan strategi pembangunan bandar di Semenanjung Malaysia'. Kertas kerja yang dibentang dalam 'Seminar Pembandaran dan Pembangunan Kebangsaan' anjuran Fakulti Sains Kemasyarakatan dan Kemanusiaan, UKM. 24-25 Oktober.
- Kudat, A. 1986. *Women and Shelter*. UNCHS.
- Perspektif*. 1981. Penghuni rumah rakit di Kelantan. Apakah ianya satu segregasi sosial?. Jid. 2, Bil. 3, (September), m.s. 3-6.
- Rocheleau, D. 1985. *Women, Environment and Development: A question of priorities for sustainable rural development*.
- Senghor, D. 1985. Feminism and Environmentalism: In a candle light. *Ecoforum* 10:2.
- Unit Penyelidikan Ekonomi Kelantan. 1982. Kajian masalah sosioekonomi penghuni rumah rakit di Kelantan (tidak diterbitkan).
- WCED. 1987. *Our Common Future* OUP.
- World Resources Institute. 1986. *World Resources 1986*. New York: Basic Books.

Jabatan Geografi
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600 UKM Bangi
Selangor Darul Ehsan